

Røde flagg i regnskapet:

Manipulering av kostnader

Artikkelen diskuterer røde flagg knyttet til kostnader – med vekt på relaterte balanseposter. Det presenteres en sjekklister, hvor hovedfokus rettes mot regnskapsposter som krever utøvelse av vesentlig skjønn. I begrenset omfang drøftes problemstillinger knyttet til oppkjøp og foretaksintegrasjon, samt sikringstransaksjoner.

Artikkelen er forfattet av:

Førsteamanuensis
Terje Heskestad
Universitetet i Agder

Han er siviløkonom og har doktorgrad i finansregnskap. I tillegg til stillingen som førsteamanuensis ved Universitetet i Agder har han bistillinger ved Norges Handelshøyskole og Deloitte.

De tallene som fremkommer i regnskapet, er påvirket av regnskapsregler, valg av prinsipper og en rekke skjønsmessige estimater. Det er derfor ikke nødvendigvis slik at selskaper innenfor samme bransje viser de samme resultatene for like forhold. Den elastisiteten som er knyttet til regnskapsrapportering, krever altså at det utføres en analyse for å vurdere de valgene og det skjønnet som er lagt til grunn for at regnskapsbrukeren skal få en bedre forståelse av det som rapporteres, og ikke minst identifisere eventuelle røde flagg knyttet til vesentlige poster i regnskapet. Med røde flagg menes å identifisere sammenhenger og utviklingstrekk som avviker fra det normale over tid og i forhold til bransjemessige forhold. Poenget er at det alltid må utøves «sunn skepsis» til det som rapporteres i finansregnskapet. På denne måten kan regnskapsbrukeren identifisere hvilke poster som bør vurderes nærmere, og eventuelt overprøve selskapets egne vurderinger. I enkelte tilfeller vil man også kunne avsløre om selskapets ledelse bevisst har utformet regnskapet på en slik måte at regnskapsbrukeren blir villedet. Det er dette som kalles for regnskapsmanipulering.

Når man utfører en regnskapskvalitetsanalyse, bør man først identifisere kritiske

poster i regnskapet. Dette krever bransjekunnskap og markedsforståelse. Det er all grunn til å advare mot en mekanisk vurdering av det som står å lese i regnskapet – uten at man har tilstrekkelig bransjekunnskap og markedsforståelse (Palepu m.fl., 2013 og Penman, 2013). Det neste man bør vurdere, er selskapets mulighet til å velge ulike regnskapsprinsipper (altså graden av fleksibilitet), valg av regnskapsstrategi og informasjonskvaliteten (særlig noter). Det viktigste er imidlertid å for-

søke å identifisere røde flagg. I en tidligere artikkel (Revisjon og Regnskap 8–2015) drøftet jeg regnskapskvalitetsanalyse (inkludert generelle røde flagg), manipulering av inntekter og identifikasjon av røde flagg knyttet til inntekter. I denne artikkelen er formålet å diskutere røde flagg knyttet til kostnader – med vekt på relaterte balanseposter. Det presenteres en sjekklister, hvor hovedfokus rettes mot regnskapsposter som krever utøvelse av vesentlig skjønn. Det blir i begrenset

Risikoen for regnskapsmanipulering øker i økonomiske nedgangstider.

omfang anledning til å drøfte problemstillinger knyttet til oppkjøp og foretaksintegrasjon, samt sikringstransaksjoner.

Resten av artikkelen er disponert på følgende måte: Først rettes fokuset mot eiendelsposter som kundefordringer, fordringer overfor nærstående, andre fordringer, varelager og balanseføring av anleggsmidler – med vekt på immaterielle eiendeler, bruk av virkelig verdi, avskrivningspolitikk og nedskrivninger. Deretter rettes oppmerksomheten mot gjeld, hhv. avsetninger, betingede utfall, pensjonsforpliktelser og utsatt skatt. Flere av poengene som fremheves i denne artikkelen, vil bli eksemplifisert med den velkjente saken mot Lunde Gruppen AS i Stavanger. Noen andre eksempler fra praksis trekkes også frem. I artikkelen vil det sentrale være å identifisere røde flagg knyttet til balanseposter som påvirker virksomhetens kostnader. Dette er ment som en sjekkliste som kan brukes i praksis. Det er imidlertid ikke meningen å gi en uttømmende liste. Merk at det alltid er viktig å starte med å vurdere om selskapets lønnsomhet virker rimelig i forhold til konkurrenter som det er naturlig å sammenligne med, samt generelle utviklingstrekk. Dersom lønnsomheten er bedre enn forventet, kan forklaringen ligge i at kostnadene er undervurderte og/eller at inntektene er overvurderte. Sistnevnte er også drøftet i artikkelen nevnt ovenfor.

Manipulering og regelbasert rapportering

Med regnskapsmanipulering menes at selskapets ledelse bevisst har utformet regnskapet på en slik måte at regnskapsbrukeren blir villedet. Risikoen for dette øker gjerne i økonomiske nedgangstider når mange selskaper sliter med fallende lønnsomhet og bankenes krav til egenkapital. I flere regnskapsskandaler er bankene blitt villedet til å gi lån som de ellers ikke ville gitt, og konsekvensen har vært betydelige tap. Det kan naturligvis diskuteres i hvor stor grad den regnskapspliktige skal ha anledning til å påvirke rapporteringen gjennom egne valg og subjektivt skjønn. Flere regnskapsskandaler – spesielt i USA – har vist at veien neppe er mer regelbasert regulering. US GAAP har for mange regler, og regelbaseringen gjorde det mulig for regnskapsprodusenter å utarbeide rapporter som ikke reflekterer underliggende inntjening og finansiell stilling på en tilfredsstillende måte, var konklusjonen til amerikanerne etter at de hadde drevet selvransakelse etter skandalene på 1990-tallet (Kvifte og Johnsen, 2008).

Kundefordringer

Ved kredittsalg og forskuddsbetaling vil det foreligge en finanstransaksjon i tillegg til salgstransaksjonen. Når effekten av rente ikke er vesentlig, kan man sette anskaffelseskost lik nominell verdi. Kundefordringer skal vurderes til det laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. Denne vurderingen bygger på stor grad av skjønn, og det er grunn til å advare mot mekanisk avsetning basert på historiske tap – spesielt i økonomiske nedgangstider. *Det røde flagget på eventuelt ikke tilstrekkelig tapsavsetning er at kundefordringene øker mer i prosent enn omsetningsveksten, dvs. redusert omløpshastighet* (salgsinntekter dividert på kundefordringer). Forklaringen kan også ligge i lengre kredittider, tidligere inntektsføring eller til og med at inntektene er manipulerte. Lengre kredittider kan i seg selv være en indikasjon på økt tapspotensial. De to andre forklaringene er diskutert i min artikkel om resultat kvalitet, røde flagg og manipulering av inntekter i Revisjon og Regnskap 8–2015.

Dersom kundefordringene øker unormalt mye i forhold til omsetningen, vil det gjerne også være slik at netto operasjonell kontantstrøm ikke henger sammen med driftsresultatet. *Man må alltid stille spørsmålstegn ved bedrifter som over tid rapporterer positive resultater, mens driften mer eller mindre alltid bidrar negativt til kontantstrømmen.* Til slutt må det understrekes at man alltid må bedømme kundefordringenes omløpshastighet ut fra hva som er vanlig i bransjen, og at tapsavsetningen må ses i sammenheng med konjunkturutviklingen.

Fordringer overfor nærstående

Selskap som inngår i et konsern, vil gjerne ha fordringer overfor et eller flere av selskapene i samme konsern. Slike fordringer kan ha oppstått fordi det er gitt lån, motatt konsernbidrag eller salg av varer og tjenester. Interne transaksjoner skal foregå etter markedspriser, og det skal informeres i notene om omfanget av de interne transaksjonene. Et meget viktig poeng er at inntekter knyttet til transaksjoner med nærstående alltid er beheftet med risiko. *Dersom fordringene overfor foretak i samme konsern vokser unormalt mye*, kan en forklaring være at det er inntektsført transaksjoner som ikke er reelle. I norsk næringsliv er nok klassikeren Finance Credit som inntektsførte betydelige ikke reelle «management fees», og fordringsmassens kredittid var på det meste oppe i overkant av fem år (Ryste, 2015).

Et krav for å inntektsføre er dessuten at det er sannsynlig at kjøper er i stand til å gjøre opp sin forpliktelse. Etter forfatterens oppfatning synes det som om enkelte ikke vurderer dette kravet tilstrekkelig grundig i forbindelse med salg til nærstående. Enkelte synes å være mer opptatt av å avstemme fordringer og gjeld fremfor å rette fokuset mot den økonomiske realiteten i transaksjonen med den nærstående parten. *Spesielt gjelder dette fordringer overfor selskap i samme konsern og ikke minst nærstående virksomheter med økonomiske problemer.*

Andre fordringer

Med andre fordringer menes ulike forskuddsbetalte kostnader. Dersom andre fordringer er overvurderte, vil periodens kostnader være undervurderte. I realiteten innebærer dette at virksomheten «dytter» kostnader til en fremtidig periode. *Det røde flagget på overvurderte andre fordringer er en ikke vesentlig økning av denne balanseposten samtidig med at selskapet rapporterer en bedre lønnsomhet enn det man skulle forvente i forhold til konkurrentene* – spesielt skal man være på vakt overfor dette i økonomiske nedgangstider hvor mange selskaper «leter med lys og lykte» etter regnskapsposter som kan bidra til et bedre resultat.

Varelager vurdering

Varer skal vurderes til laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. I anskaffelseskost inngår alle kostnader som er gått med til å bringe varen til nåværende tilstand og plassering. Utgifter til salg- og administrasjon inngår ikke som en del av anskaffelseskost. Ved kjøp av varer vil anskaffelseskost omfatte kjøpspris med tillegg av direkte utgifter knyttet til kjøpet (reduert for eventuelle rabatter ol.). For varer under tilvirkning og ferdig tilvirkede varer vil anskaffelseskost være påløpte variable og faste tilvirkningskostnader. Beregning av indirekte faste kostnader skal gjøres på grunnlag av normal kapasitetsutnyttelse. Dersom faktisk kapasitetsutnyttelse er større enn normalt, skal i stedet faktisk kapasitet legges til grunn. Et viktig poeng som må understrekes knyttet til anskaffelseskost, er at det må utøves en del skjønn knyttet til selve beregningen. Dette gjelder spesielt produksjonsvirksomheter, hvor man er forpliktet til å bruke full tilvirkningskost (små virksomheter kan i stedet benytte variabel tilvirkningskost). Det er altså ikke bare nødvendig å utøve skjønn knyttet til vurderingen av varelagerets virkelig verdi, men også i forbindelse med

tilordningen av kostnader til varebeholdningen.

Dersom varelageret er overvurdert, vil varekostnaden være for lav og driftsresultatet for høyt. Manglende nedskrivning til virkelig verdi som følge av ukurans eller fall i markedspriser, er den vanligste årsaken til overvurdering av lageret, men kostnader kan også overføres til en senere periode ved at man tilordner en del av periodens kostnader til varelagerets anskaffelseskost. *Det røde flagget knyttet til et overvurdert varelager er at det øker mer i prosent enn økningen i varekostnad, dvs. redusert omløpshastighet* (altså varekostnad dividert på varelager). Dette bør alltid ses i sammenheng med konkurrentenes marginer. Redusert omløpshastighet kombinert med bedre marginer (eventuelt mindre nedgang) enn konkurrentene, vil forsterke behovet for å undersøke om varelageret er overvurdert. En mulig forklaring på redusert omløpshastighet kan ligge i at lageret øker som følge av sviktende omsetning. Dette er i seg selv et rødt flagg som indikerer lønnsomhetsproblemer i fremtiden. I produksjonsvirksomheter med stor lageroppbygging kan verdien av produksjonskapasiteten være lavere enn det som fremkommer ved bruk av full tilvirkningskost. Forklaringen ligger i at man overfører faste kostnader til neste periode. Dersom man ikke forventer et salg i fremtiden som er større enn produksjonskapasiteten, er det vanskelig å forsvare at verdien på varelageret er lik full tilvirkningskost (Horngren og Sorter, 1962 og Bjørnenak, 1994).

Lunde-konkursen

En velkjent sak i den senere tid er saken mot Lunde Gruppen AS som var morselskapet i Lundekonsernet. Virksomheten i selskapene bestod hovedsakelig av eiendom, fritidsbåter og transport. Selskapet hadde et varelager ved utgangen av 2009 på MNOK 417, mot MNOK 18 i 2008. Dette tilsvarte en økning i lagringstid fra i overkant av to måneder (omløpshastighet 5,5) til omkring ni måneder i 2009 (omløpshastighet 1,3). Dette er en indikasjon på at noe er veldig galt, spesielt sett i lys av at det på denne tiden var finanskrisen, at det nesten ikke ble omsatt fritidsbåter og mange eiendomsinvestorer var i krise. Selskapet forbedret dessuten sitt driftsresultat fra 2008 til 2009 med omkring MNOK 11, mens man skulle forvente det motsatte ut fra markedforholdene. På denne bakgrunn er det vanskelig å forstå at det ikke ble gjennomført betydelige nedskrivninger av varelageret i 2009.

Selskaper med svak lønnsomhet vil ha problemer med å overleve på sikt dersom omløpshastigheten ikke er svært høy.

Andersen-konkursen

En mindre kjent konkurs er Andersen Embalasje og Design AS i Flekkefjord. Dette selskapet hadde en omsetning på over 1 milliard i perioden 2008 til 2012, mens resultatet for samme periode bare var på omkring MNOK 11. Selskapet gikk konkurs høsten 2012. Det spesielle er at det er en rekke indikasjoner på at dette selskapet neppe kunne overlevd på sikt, selv om egenkapitalprosenten ved utgangen av 2012 var på 16 % (14 % i 2011). Den viktigste er at selskapet hadde en meget lav driftsmargin (2 % i 2012 og 3 % i 2011). Generelt er det slik at selskaper med en så svak lønnsomhet ikke kan overleve på sikt uten at omløpshastigheten er svært høy. I dette tilfellet er omløpshastigheten i 2012 og 2011 på hhv. 2,1 og 2,3 – dvs. en lagringstid på i underkant av ½ år. Når man tar i betraktning at selskapet i realiteten var «presset» på alle kanter i form av at de solgte sine produkter til noen få store kunder, og en intens konkurranse situasjon, er det vanskelig å se at selskapet kunne gjøre noe med sine marginer – i alle fall på kort sikt. Når selskapet på ingen måte viste noen evne til å bedre omløpshastigheten på sitt varelager, var utfallet i form av konkurs nesten ikke til å unngå.

Et lønnsomhetsmål som på en enkel måte kunne avslørt at det var noe galt i dette selskapet, er «Earn & Turn» (E&T). For produksjonsvirksomheter fremkommer E&T som produktet mellom driftsmargin i % og varelagerets omløpshastighet. *Erferinger viser at det er fare på ferde hvis E&T nærmer seg 100 ovenfra, og følgelig er dette et rødt flagg.* I tilfellet med Andersen, var E&T i 2012 og 2011 på hhv. 4 og 7. Følgelig en klar indikasjon på at noe må gjøres med enten marginer eller varelagerets omløpshastighet. Poenget med E&T er at det retter fokuset mot at lav omløpshastighet er sløsing av ressurser, idet det ikke er uvanlig å sette lagerkostnaden til omkring 15–20 % (Boye, Heskestad og Holm, 2004). En annen mulig forklaring på lav omløpshastighet kan være overvurdert varelager. Nettopp dette ser ut til å være tilfellet for Andersen (Fædrelandsvennen, 2014).

Det må også tilføyes at det i ettertid har kommet frem at selskapet hadde en mangelfull valutasikringsstrategi. Ifølge styreformannen var dette hovedårsaken til at selskapet gikk konkurs. Selskapet «klarte» imidlertid ifølge styreformannen å tape MNOK 2,5 i måneden på en enkeltstående kontrakt. Mer generelt; *mangelfull eller ingen sikringsstrategi er et rødt flagg – spesielt for selskaper med lønnsomhetsproblemer og svak egenkapital.*

Balanseføring vs. kostnadsføring

Varige investeringer skal i utgangspunktet balanseføres og avskrives. Investeringer som er usikre og hvor verdien er vanskelig å måle, kan imidlertid ikke balanseføres. Dette gjelder typisk immaterielle eiendeler hvor det er usikkerhet om verdien av de fremtidige økonomiske fordelene. Det er til og med en spesialregel i regnskapsloven (§ 5–6) som gir anledning til å kostnadsføre egenutviklet forskning og utvikling (FoU). Denne bestemmelsen er åpenbart i konflikt med sammenstillingsprinsippet, og ifølge lovforarbeidene egentlig ment å gjelde for små selskaper (NOU 1995:30). Bestemmelsen gjelder likevel generelt, dog er kostnadsføring iht. denne bestemmelsen valg av prinsipp som må benyttes konsistent over tid. Det må også nevnes at egenutviklet forskning *alltid* må utgiftsføres etter IFRS, mens egenutviklet utvikling skal balanseføres og avskrives hvis man kan påvise og dokumentere at eiendelen vil bli ferdig utviklet, samt at man forventer at den blir lønnsom. Selv om regnskapsreglene etter både god regnskapskikk og IFRS er klare, vil det likevel være stort rom

for bruk av skjønn. Hva som er hhv. forskning og utvikling, er i mange tilfeller ikke opplagt. Det samme gjelder vurderingen knyttet til fremtidig lønnsomhet.

Immaterielle investeringer utgjør en stadig større andel av bedriftenes totale investeringer. En kvalitetsanalyse vil omfatte en vurdering av de investeringene som virksomheten gjør i immaterielle eiendeler, og i hvilken grad de lykkes. På den annen side vil informasjon fra regnskapet bare i liten grad reflektere de verdiene som her skapes før de høstes. Dette gjelder uavhengig av om virksomhetene balansefører eller ikke. Praktis varierer dessuten en god del, spesielt gjelder dette den regnskapsmessige behandlingen av forskning og utvikling. Det er mye som tyder på at store, veletablerte virksomheter med tilfredsstillende økonomi og god egenkapital velger å kostnadsføre så mye som mulig, mens selskaper som er i etableringsfasen med lite egenkapital, kraftig vekst og behov for å vise gode resultater, ønsker å balanseføre så mye som mulig (Kinserdal, 2014). *Det røde flagget er knyttet til selskaper som balansefører immaterielle investeringer, og samtidig har svak lønnsomhet og lav egenkapital.* Spesielt skal man være oppmerksomme hvis selskapet ikke tidligere har balanseført immaterielle investeringer. Det er også grunn til å være på vakt hvis balanseførte immaterielle eiendeler utgjør en betydelig andel av egenkapitalen.

Bruk av virkelig verdi

Regnskapslovutvalget har overlatt til et fremtidig standardsettende organ å bestemme om verdireguleringsmetoden også skal tillates for varige driftsmidler, slik som tilfellet er internasjonalt. Undersøkelser fra praksis viser at utbredelsen av virkelig verdi for varige driftsmidler er meget beskjeden for børsnoterte foretak – og eksisterer ikke for immaterielle eiendeler (Hinnaland Stendal og Nordgarden, 2015). Det viser seg også at selskaper som har valgt verdireguleringsmetoden, i gjennomsnitt har en betydelig større gjeldsgrad i forhold til markedsverdi enn selskaper som legger til grunn historisk kost for varige driftsmidler. *Det røde flagget i denne sammenhengen er knyttet til virksomheter som benytter virkelig verdi for varige driftsmidler og samtidig har svak egenkapital.* Til slutt er det meget fristende å understreke at det bare er å håpe at verdireguleringsmetoden ikke blir tillatt i fremtiden etter norsk regnskapslovgivning (se også Heskestad og Tofteland i Revisjon og Regnskap 1–2016).

Avskrivningspolitikk

Driftsmidler med begrenset levetid skal avskrives over eiendelens levetid. Vesentlige komponenter av et driftsmiddel skal vurderes hver for seg for avskrivningsformål. Dette må vurderes ut fra komponentenes kostpris i forhold til hele driftsmidlets kostpris. Dersom komponentene har omtrent samme brukstid og avskrives etter samme avskrivningsmetode, kan vesentlige komponenter grupperes og avskrives samlet. Det skal også tas hensyn til en eventuell utrangeringsverdi. Merk at utrangeringsverdien skal bestemmes på grunnlag av hva et tilsvarende brukt driftsmiddel ville blitt solgt for i dag. Det er altså ikke en akseptabel løsning ikke å avskrive som følge av at man forventer at driftsmidlets utrangeringsverdi er større enn dagens balanseførte verdi. Det sentrale når man gjennomfører en kvalitetsanalyse er at dekomponering, utrangeringsverdi og levetid åpner for stor grad av skjønn. *Det røde flagget er knyttet til om virksomheten man vurderer benytter en annen avskrivningspolitikk enn det som er vanlig i bransjen, og spesielt om det benyttes en lengere avskrivningstid enn det som er vanlig i bransjen.* Spesielt bør man i et fallende marked være oppmerksom på økt avskrivningstid og/eller utrangeringsverdi kombinert med sviktende lønnsomhet og egenkapitalproblemer.

Nedskrivning

Alle driftsmidler er gjenstand for en betinget nedskrivningsplikt ved verdifall. Poenget er at slike vurderinger er beheftet med skjønn. Spesielt gjelder dette nedskrivningsvurderinger knyttet til balanseførte immaterielle eiendeler. Når det gjelder goodwill, må det tilføyes at nedskrivningstesten er betinget etter god regnskapsskikk, mens den er ubetinget etter IFRS. Årsaken til dette er at goodwill skal avskrives etter god regnskapsskikk, men ikke etter IFRS. Det er interessant å merke seg at en nylig studie av svenske IFRS-rapporterende foretak, viser at nedskrivning av goodwill ikke er verdirelevant informasjon for aksjeinvestorer (Hamberg og Beisland, 2014). Dette i motsetning til tidligere studier som har påvist at nedskrivning av goodwill er verdirelevant informasjon, gitt årlig avskrivning av goodwill (tilsvarende som det gjøres i dag etter god regnskapsskikk). *Det røde flagget knyttet til nedskrivning er at man må være spesielt oppmerksom på selskaper som ikke gjennomfører nedskrivning når det ellers er vanlig å gjøre det i bransjen ut fra markedsforholdene, og spesielt gjelder dette immaterielle investeringer.*

Lederskifte: «Big Bath»

Det er også grunn til å minne om at regnskapsavleggelse er en dynamisk prosess. Det er ikke tilstrekkelig å fokusere på siste regnskapsperiode, idet man også må få en forståelse av hva som har funnet sted i tidligere perioder. Mange selskaper spekulerer i at analytikere og andre regnskapsbrukere ikke har hukommelse (Gjesdal, 2003). Når nedskrivninger utføres i forbindelse med f.eks. lederskifte, holdes de gjerne utenfor det såkalte proformaresultatet. Året etter satser man på at dette er glemt – med den virkningen at det blir enklere for den nye ledelsen å oppfylle eiernes resultatforventninger og krav til avkastning. Denne type operasjoner kalles for «Big Bath». Det er ikke uvanlig å se at en ny ledelse «rydder vel mye på loftet», med den konsekvensen at nedskrivningene blir uvanlig store. Dette forsterker behovet for at man har en forståelse av hva som har funnet sted i tidligere perioder. I motsatt fall vil man lett kunne få en feil forståelse av ledelsens reelle prestasjoner.

Lunde-konkursen

I 2009 balanseførte Lunde Gruppen i konsernregnskapet MNOK 330 i goodwill og MNOK 14 i utsatt skattefordel. Dette utgjorde mer enn balanseført verdi av selskapets egenkapital som var på MNOK 309. Dette er et faresignal sett i betraktning av finanskrisen og sviktende salg av fritidsbåter og et fallende eiendomsmarked, samt at balanseført goodwill økte betydelig fra 2008 hvor det kun var balanseført et uvesentlig beløp på MNOK 12. Balanseføring av utsatt skattefordel er dessuten også tvilsomt, sett i lys av de svært negative markedsforholdene. Videre stiller forfatteren seg svært undrende til at selskapet valgte å avskrive goodwill over 20 år. Begrunnelsen er i beste fall villedende og vanskelig å forstå, men mest sannsynlig helt feil: «Selskapet mener at den økonomiske verdien vil være til stede så lenge eierskapet i de kjøpte virksomhetene opprettholdes» (se Ryste, 2015).

Alt dette trekker i retning av at man forventer betydelige nedskrivninger av balanseførte immaterielle eiendeler, mens årsrapporten hadde liten eller ingen fokus på dette. Etter forfatterens oppfatning var dette utvilsomt overraskende, og det er fristende å trekke frem et utmerket sitat fra bobestyreren i Enron-skandalen, Stephen Coper; «(...) when things look too good to be true, it's typically because they are». Det er tydelig at banker og andre kreditorer på et tidligere tidspunkt burde «tenkt»

på denne måten når de vurderte lønnsomheten og den finansielle stillingen til Lunde Gruppen.

I ettertid har det vist seg at goodwill hovedsakelig var generert fra interne transaksjoner hvor partene ikke var tilstrekkelig uavhengige med hensyn til prisingen av transaksjonene, samt at det ikke var gjennomført tilstrekkelig nedskrivningstester. For eksempel genererte de interne salgene av aksjene i det tilknyttede selskapet Norsk Båtsenter AS nærmere MNOK 150 i goodwill. Den interne transaksjonen fant sted halvannet år etter at en markedspris var observert til et betydelig lavere beløp. Et fallende marked for selskapet er en helt klar indikasjon på at det skal gjennomføres nedskrivningstester. Dette ble også mer eller mindre bekreftet gjennom granskingen av selskapet.

Avsetninger og betingede utfall

Det gjøres typisk en rekke avsetninger. Dette kan være avsetninger for annen kortsiktig gjeld, ukurans i varelageret, tap på fordringer, garantier, reparasjoner, miljøavsetninger, søksmål, avgifts- og skattesaker. Enkelte av disse avsetningene er ofte meget usikre og må gjøres basert på stor grad av skjønn. I enkelte tilfeller er det ikke mulig å fastslå beløpet med tilstrekkelig grad av sikkerhet. Da vil beløpet ikke bli balanseført. Det er også et krav om at forpliktelsen er mer enn 50 % sannsynlig for at balanseføring skal finne sted. Notene knyttet til forpliktelser som ikke er balanseført, er i altfor mange tilfeller for lite konkrete til å bedømme og forstå konsekvensene hvis slike forpliktelser likevel skulle inntreffe. Det er ikke uvanlig å observere at slik informasjon ofte blir gitt som en av de siste notene. Man bør imidlertid heller presentere slik informasjon i en av de første notene, pga. det kan ha

betydelige konsekvenser for virksomheten. Forfatteren synes det er betenkelig at dette ikke er foreslått i forslaget til ny regnskapslov, hvor man i stedet har foreslått at notene skal følge kronologien i balansen.

Når det gjelder avsetning for tap på fordringer, er dette diskutert tidligere i artikkelen. Det samme gjelder ukurans i varelageret. Annen kortsiktig gjeld er en diversepost som gjerne omfatter en rekke ubetalte kostnader. Dersom en gjeldspost er undervurdert, vil som kjent konsekvensen være et overvurdert resultat som følge av undervurderte periodekostnader. *Det «røde flagget» knyttet til manglende avsetninger er at avsetningene avtar i prosent av inntektene (eller driftskostnadene).* Det er viktig å sammenligne med hva som er vanlig å avsette i bransjen, samt forstå hvilke forpliktelser som er vanlig å påta seg. Man bør også stille spørsmål ved virksomheter som rapporterer en høyere lønnsomhet enn sine

Bare ytelsesbaserte pensjonsordninger gir fremtidige forpliktelser.

konkurrenter og vurdere om forklaringen ligger i undervurderte avsetninger. Mange regnskapsbrukere har dessuten en tendens til å fokusere på avsetninger som faktisk er gjort, men glemmer å stille spørsmål ved om avsetningene er fullstendige (altså om det mangler noen avsetninger). I så fall vil resultatet være for høyt, og egenkapitalen er overvurdert.

Avsetninger må ikke overvurderes

Det må også nevnes at det er all grunn til å advare mot de som praktiserer å avsette mer enn det som forventes i fremtidige forpliktelse. Dette er gjerne fristende for ledere å gjøre i gode tider, hvor de har gode resultater som uansett gir bonusutbetalinger. Dette er for det første ikke tillatt. For det andre skaper dette skjulte reserver som på et senere tidspunkt kan misbrukes. Poenget er at når skjulte reserver reverseres på et senere tidspunkt uten at det blir gitt tilstrekkelig god informasjon om tilbakeføringen, vil dette kunne være forklaringen på at selskapet fremstår som mer lønnsomt enn sine konkurrenter (eller mindre ulønnsomt). Dette kan i verste fall medføre at styret og andre regnskapsbrukere får en feil oppfatning av selskapet, og følgende kan konsekvensen være at det iverksettes lønnsomhetstiltak for sent.

Betingede utfall

Med betingede utfall menes «enten ellerhendelser». Hvis de inntreffer, vil det medføre en utbetaling eller innbetaling for selskapet. Beløpet er som regel usikkert. Eksempler på slike forpliktelser er søksmål, miljøpålegg og fjernings- eller opprydningsforpliktelser. Det skal avsettes for slike forpliktelser hvis det er sannsynlighetsovervekt (mer enn 50 %) for at en usikker forpliktelse kommer til oppgjør. Det er også et krav om pålitelig måling. Dette åpner helt klart for skjønn. Dersom selskapets ledelse har «bestemt seg» for ikke å balanseføre, er det ofte vanskelig for andre å underbygge at dokumentasjonen som fremlegges, ikke er i tråd med gjeldende regnskapsbestemmelser. Konsekvensen av å bli dømt i f.eks. en skattesak hvor det ikke er gjort noen avsetning, kan være dramatisk. Det er også viktig å understreke at estimatene i forbindelse med balanseføring (gitt mer enn 50 % sannsynlighet), ikke nødvendigvis trenger å være forventningsrette. Dette kan skape ytterligere problemer med å forstå hva som er de reelle økonomiske konsekvensene hvis man blir dømt i en rettsak.

Lunde-konkursen

Når det gjelder garantier og kausjoner, var situasjonen slik at Lunde Gruppen disponerte dette overfor andre selskaper i utstrakt grad. For 2009 og 2008 finnes det vesentlige avvik mellom de reelle ikke balanseførte forpliktelsene og det som er vist i konsernets regnskaper. I regnskapsrapporteringen for 2009 og 2008 ble det opplyst at garantier og kausjoner utgjorde hhv. MNOK 100 og 83. Det viste seg at dette var feil, og at de faktiske beløpene utgjorde hhv. MNOK 474 og 662. Poenget er at når et selskap ikke rapporterer faktisk garanti- og kausjonsansvar, kan dette medføre at andre blir ført bak lyset med den konsekvensen at det blir gitt lån mv. som de ellers ikke ville fått.

Pensjonsforpliktelser

Når et selskap har påtatt seg pensjonsforpliktelser, vil pensjonskostnadene påløpe samtidig med lønnskostnadene. Man skal balanseføre forpliktelsen med fradrag for midler som er avsatt for å dekke forpliktelsen. Det er imidlertid bare ytelsesbaserte pensjonsordninger som gir fremtidige forpliktelser. Ved innskuddsbaserte ordninger er det ikke selskapet som bærer risikoen. Utgangspunktet for å beregne pensjonsforpliktelsen vil være forventet verdi av pensjonen på pensjoneringsstidspunktet. Den enkelte regnskapsperioden skal belastes med sin andel av nåverdien av forventet forpliktelse. I tillegg kommer en rentekostnad knyttet til pensjonsforpliktelsen ved begynnelsen av perioden som ikke er utbetalt. Pensjonskostnaden reduseres med avkastningen på eventuelle midler som er avsatt for å dekke forpliktelsen. Av denne beskrivelsen fremgår det at beregning av pensjonskostnad og pensjonsforpliktelse er beheftet med stor grad av skjønn. Beregningene bygger på en rekke forutsetninger. Man kan skille mellom aktuarmessige og økonomiske forutsetninger. Aktuarmessige forutsetninger er demografiske faktorer (dødelighet, uførhet mv.) og frivillig avgang mv., mens de økonomiske antakelsene er diskonteringsrente, forventet avkastning på pensjonsmidler, lønnsutvikling, regulering av løpende pensjon og regulering av folketrygdens grunnbeløp (G-regulering).

Valg av forutsetninger kan ha stor betydning for balanseført verdi på pensjonsforpliktelsen. Veiledningen for pensjonsforutsetninger som blir utgitt av Norsk Regnskapsstiftelse (NRS), har medført at forskjellene i pensjonsforutsetninger har blitt mindre enn tidligere. *Det «røde flagget» er*

knyttet til selskaper som bruker «snillere» antakelser enn det som er anbefalt av NRS. Pensjonsforpliktelsen vil bli lavere enn ved bruk av forutsetningene som er anbefalt av NRS hvis man bruker en høyere diskonteringsrente, lavere lønnsutvikling og regulering av pensjonen, høyere G-regulering eller større avkastning på pensjonsmidlene. Merk at dette ikke betyr at vurderingene som er gjort er feil, men poenget er at det er viktig i slike tilfeller å utøve sunn skepsis. Det er for øvrig interessant å registrere at i doktorgradsavhandlingen til Kinserdal (2006) ble det påvist at selskaper med svak egenkapital, systematisk bruker for «snille» pensjonsforutsetninger. Selv om det er grunn til å tro at dette problemet har blitt mindre de siste årene, underbygger dette resultatet likevel viktigheten av å være spesielt på vakt overfor selskaper som bruker «snillere» forutsetninger enn det som er anbefalt av NRS, og samtidig har lønnsomhetsproblemer og svak egenkapital. Det er også interessant å merke seg at internasjonal forskning omkring pensjonsforutsetninger har påvist at analytikerne ikke godt nok har innarbeidet endringer i pensjonsforutsetningene i sine prognoser. Dette underbygger hvor vanskelig det er å foreta en kvalifisert vurdering av pensjonsforpliktelsen.

Det må også nevnes at den såkalte «korridoren» har blitt fjernet fra internasjonale regnskapsregler. På den annen side gjelder bestemmelsen fortsatt etter god regnskapskikk (etter alt å dømme ser det ut til at den også fjernes etter norske regnskapsbestemmelser i fremtiden). Dette innebærer at man må huske å korrigere balanseført verdi for effekten av «korridoren» etter god regnskapsskikk. Dette beløpet går frem av pensjonsnoten, og kan være betydelig. Spesielt gjelder dette virksomheter med svak egenkapital.

«Pension accounting factor»

En måte for å evaluere antakelsene som er lagt til grunn for beregning av pensjonsforpliktelsen, er ved hjelp av endringen i nøkkeltallet «pension accounting factor» (PAF):

$$PAF = 4 \frac{(1 + \text{lønnsvekst})^t - \text{folketrygdandel}(1 + \text{Gvekst})^t}{(1 + \text{diskonteringsfaktor})^t}$$

I formelen ovenfor er t lik gjennomsnittlig antall perioder til pensjonsutbetaling. Dette nøkkeltallet, PAF, går ned (øker) hvis diskonteringsfaktoren øker (faller), lønnsveksten reduseres (øker) eller G-reguleringen øker (faller). Desto lavere (lavere)

PAF, desto mer aggressive (forsiktige) forutsetninger er lagt til grunn i beregningen av pensjonsforpliktelsen. Med aggressive forutsetninger menes at man bevisst eller ubevisst velger antakelser som fører til undervurdering av pensjonskostnaden og pensjonsforpliktelsen. *Det røde flagget er knyttet til virksomheter hvor PAF er lavere enn det man skulle forvente og at PAF faller over tid.* Forskning viser at dette gjelder spesielt for selskaper med lønnsomhetsproblemer og svak egenkapital.

Utsatt skatt (fordel)

Et rødt flagg knyttet til utsatt skatt (fordel) er høy utsatt skatt eller lav utsatt skattefordel. Dette kan nemlig indikere at balanseført verdi av eiendeler er overvurdert eller gjeldsposter er undervurderte. Spesielt gjelder dette hvis den balanseførte utsatte skatten (fordelen) ikke reverseres over tid. Forklaringen på dette ligger i at skattemessige verdier stort sett er styrt av sjablongregler, mens verdiene som fremkommer i regnskapet, er basert på skjønn som muliggjør at eiendeler overvurderes og gjeld undervurderes. Dersom selskapet ikke betaler skatt over tid, vil dette øke risikoen for at eiendeler er overvurdert og gjeld undervurdert.

Det må også påpekes at man bør være spesielt oppmerksom på selskaper som har vesentlig balanseført utsatt skattefordel og samtidig lønnsomhetsproblemer og svak egenkapital. Riktignok krever balanseføring av utsatt skattefordel at visse forutsetninger er oppfylt, dog er det rom for skjønn knyttet til denne vurderingen. Spesielt skal man være på vakt overfor selskaper hvor utsatt skattefordel utgjør en vesentlig del av selskapets egenkapital. Dette er et rødt flagg. Dersom virksomheten i tillegg har svak egenkapital og balanseført andre immaterielle eiendeler enn utsatt skattefordel, vil det være enda viktigere å være på vakt.

Avslutning

Det sentrale i denne artikkelen har vært å drøfte røde flagg knyttet til kostnader – med vekt på balanserelaterte poster. Dette er interessant som følge av at de tallene som vises i regnskapet, er påvirket av regler, valg av prinsipper og en rekke skjønnsmessige estimater. Enkelte vil muligens hevde at mer bruk av sjablongregler vil gjøre regnskapet mer relevant. På den annen side er det mulig at det blir mer objektivt, dog er det liten tvil om at mer bruk av sjablongregler vil gjøre regnskapet mindre relevant. På den annen side er det

alltid viktig å vurdere regnskapskvaliteten på en kritisk måte, slik at man ikke blir ført bak lyset og fatter beslutninger på et feilaktig grunnlag. Dette kan være i forbindelse med verdsettelse eller at banker gir kreditt som de ellers ikke ville gitt hvis de hadde vært klar over at regnskapet var manipulert eller at regnskapsregler var tolket på en tvilsom måte.

Spesielt bør man være oppmerksom på gjeld som ikke er balanseført – enten som følge av at regnskapsreglene ikke tillater balanseføring, eller at den som avlegger regnskapet av ulike grunner ikke har foretatt en avsetning. Forpliktelser som ikke kan måles tilstrekkelig pålitelig eller er mindre enn 50 % sannsynlig, skal ikke balanseføres. Med denne typen forpliktelser kan virkningen være dramatisk for selskapet hvis de inntreffer. Nøkkelen for å danne seg en oppfatning av konsekvensen av slike ikke-balanseførte forpliktelser er notene. Dog er disse i mange tilfeller ikke tilstrekkelige for å danne seg en kvalifisert oppfatning av de økonomiske konsekvensene hvis forholdet skulle bli et faktum.

Referanser

Bjørnenak, T.: Bidrags- eller selvkostkalkulasjon? Dagens kalkyledebatt i et historisk perspektiv, Beta nr. 2, 1994.

Boye, K., Heskestad, T. og Holm, E.: Kostnads og inntektsanalyse, Universitetsforlaget, 2011.

Gjesdal, F.: Resultatkvalitet anno 2003, Praktisk Økonomi og Finans, 2003.

Hamberg, M. og Beisland, L.-A.: Changes in the value relevance of goodwill accounting following the adoption of IFRS 3, Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, 2014.

Heskestad, T.: Resultatkvalitetsanalyse, røde flagg og driftsinntekter, Revisjon og Regnskap, s. 33–40, nr. 8, 2015.

Heskestad, T. og Tofteland, A.: Forslag til ny regnskapslov: Virkelig verdi av varige driftsmidler, Revisjon og Regnskap, s. 32–34, nr. 1, 2016.

Hinnaland Stendal, L. og Nordgarden, T. Ø.: Virkelig verdimåling for ikke-finansielle eiendeler i IFRS, En empirisk analyse av regnskapspraksis, Mastergradsutregning NHH, 2015.

Hinnaland Stendal, L. og Nordgarden, T. Ø.: Praksis for virkelig verdimåling av ikke-finansielle eiendeler, Magma, s. 59–63, 2016.

Horngren, C. T. og Sorter, G. H.: Asset Recognition and Economic Attributes – The Relevant Costing Approach. The Accounting Review, 1962.

Kinserdal, F.: Hvordan manipulere med regnskapet, Magma, 2014.

Kinserdal, F.: Accounting for and valuation of pensions in Norway, Doktorgradsavhandling NHH, 2006.

Kvifte, S. S. og Johnsen, A.: Konseptuelle rammeverk for regnskap. 2. utgave, Oslo, DnR forlaget, 2008.

Fædrelandsvennen: Varelageret var overvurdert, 12. mai 2014.

NOU 1995:30, Ny regnskapslov.

NOU 2015: 10: Lov om regnskapsplikt.

Palepu, K. G. Healy, P. M. og Peek, E.: Business Analysis and Valuation, Cenage Learning, 2013.

Penman, S.: Financial Statement Analysis and Security Valuation, McGraw Hill, 2013.

Ryste, M.: Resultatkvalitet anno 2015 – en casestudie av norske regnskapskandaler, Masteroppgave, Norges Handelshøyskole, 2015.

Schilit, H. M.: Financial Shenanigans – How to detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports, 2010.